

Faglig kontakt under eksamen:
Professor Kåre Olaussen
Telefon: 9 36 52 eller 45 43 71 70

Eksamen i TFY18 KVANTEFELTTEORI I

Mandag 08. januar 2007
09:00–13:00

Tillatte hjelpemidler: Alternativ C

Typegodkjent kalkulator, med tomt minne (i henhold til liste utarbeidet av NTNU).

K. Rottman: *Matematisk formelsamling* (alle språkutgaver).

Schaum's Outline Series: *Mathematical Handbook of Formulas and Tables*.

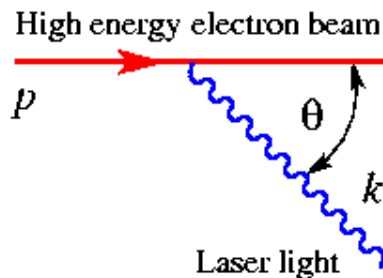
Dette oppgavesettet er på 3 sider, pluss et vedlegg på 2 sider.

Oppgave 1. Prosesser i *QED*

Tegn, i de tilfeller dette er mulig i kvante-elektrodynamikk (*QED*), Feynman diagrammene for alle bidrag av laveste ikke-trivielle orden for prosessene nedenfor. For noen tilfeller eksisterer det Feynman diagram, men prosessen er likevel ikke mulig i vakuum. Angi slike tilfeller, og forklar kort hva som gjør prosessen umulig.

- a) $\mu^- \rightarrow e^- \gamma$
- b) $\mu^- \rightarrow \mu^- e^+ e^-$
- c) $e^+ \mu^- \rightarrow e^- \mu^+$
- d) $e^+ \mu^- \rightarrow e^+ \mu^-$
- e) $e^+ e^- \rightarrow \mu^+ \mu^-$
- f) $e^+ \gamma \rightarrow e^+ \gamma$
- g) $e^+ \gamma \rightarrow e^+ \gamma \gamma$
- h) $\gamma \gamma \rightarrow \gamma$
- i) $\gamma \gamma \rightarrow \gamma \gamma$

- j) Positronium er et bundet system av et elektron og et positron (med bindingsenergi 6.8 eV). Det har vært foreslått å produsere positronium ved å rette en intens laserstråle mot en høyenergetisk elektronstråle. Dette vil altså føre til kollisjoner med $e^- \gamma$ i starttilstanden. Hvilke Feynman diagrammer vil da svare til produksjon av positronium (og eventuelt andre partikler)?

Oppgave 2. Fotoproduksjon av elektron-positron par

I denne oppgaven skal du se på prosessen, $\gamma\gamma \rightarrow e^+e^-$. Betrakt prosessen fra massesenter systemet, og regn med naturlige enheter $\hbar = c = 1$ der dette er enklest.

- a) Tegn Feynman-diagrammene for alle bidrag av laveste ikke-trivielle orden for denne prosessen. Påfør diagrammene alle nødvendige impulser og indekser.
- Anta at de innkommende fotonene har kvantetall k_1, r_1 og k_2, r_2 , og at det utgående elektronet (resp. positronet) har kvantetall p_1, s_1 (resp. p_2, s_2). Innfør videre $q = p_1 - k_1$ og $q' = p_1 - k_2$.
- b) Bruk Feynman-reglene i vedlegget til å skrive ned de tilhørende algebraiske bidragene til spredningsamplituden $\mathcal{M}_{fi}$.
- c) Bruk dimensjonsanalyse og kvalitativ informasjon fra Feynman diagrammene til å anslå størrelsesorden til det totale spredningstverrsnittet i det spesialtilfellet at hvert foton har energi $E = 2m_e$. Dvs., bestem hvilken algebraisk kombinasjon av fysiske parametre tverrsnittet må avhenge av, og regn ut størrelsen på denne kombinasjonen i vanlige SI-enheter.

Oppgitt: $m_e = 0.511 \text{ MeV}/c^2$

$\hbar = 1.054 572 66 \times 10^{-34} \text{ J s} = 6.582 122 0 \times 10^{-16} \text{ eV s}$, $c = 299 792 458 \text{ m s}^{-1}$, $e = 1.602 177 33 \times 10^{-19} \text{ C}$, $\alpha = e^2/(4\pi\epsilon_0\hbar c) = 1/137.035 9895$.

- d) Det upolariserte tverrsnittet framkommer ved at vi midler over spinntilstandene (r_1, r_2) til de innkommende fotonene, og summerer over spinntilstandene (s_1, s_2) til det utgående elektron-positron paret. Amplitudekvadratet $\sum_{r_1 r_2 s_1 s_2} |\mathcal{M}_{fi}|^2$ kan da uttrykkes som en sum av spor over γ -matriser (med prefaktorer). Finn denne summen. Du trenger foreløpig ikke å regne ut sporene.
- e) Anta nå at energien E til hvert innkommende foton er mye større enn hvileenergien til elektronet, $E \gg m_e$, slik at man kan sette $m_e = 0$ i alle uttrykk. Finn i dette grensetilfellet eksplisitte uttrykk for alle sporene som inngår i $\sum_{r s r' s'} |\mathcal{M}_{fi}|^2$ fra forrige punkt.
- f) Finn i grensetilfellet $E \gg m_e$ et eksplisitt uttrykk for det differensielle parproduksjons tverrsnittet $(\frac{d\sigma}{d\Omega})_{\text{par}}$. Uttrykk svaret ved energien E og vinkelen ϑ mellom et av de innkommende fotonene og det utgående elektronet.

Oppgave 3. Forenklet Higgsmodell

I denne oppgaven skal du analysere modellen definert ved Lagrange-tettheten

$$\mathcal{L} = -\frac{1}{4e^2} F_{\mu\nu} F^{\mu\nu} + \kappa^2 \left(D_\mu e^{i\phi} \right)^* \left(D^\mu e^{i\phi} \right), \quad (1)$$

der $D_\mu = \partial_\mu + iA_\mu$, og $F_{\mu\nu} = \partial_\nu A_\mu - \partial_\mu A_\nu$. Her er e^2 og κ^2 konstanter, mens A^μ og ϕ er de dynamiske feltene (begge reelle). Vi bruker naturlige enheter, $\hbar = c = 1$.

- a) Lagrangetettheten (1) er invariant under *globale* fasetransformasjoner, $\phi \rightarrow \phi + \alpha$, der α er konstant. Hva blir den tilhørende konserverte Nöther-strømmen?
- b) Vis at Lagrangetettheten (1) er invariant under *lokale* fasetransformasjoner, $\phi(x) \rightarrow \phi(x) + \alpha(x)$, hvis man gjør en tilhørende transformasjon av A^μ -feltet. Skriv ned denne transformasjonen.
- c) Hva blir de kanonisk konjugerte impulstetthetene Π_ϕ og Π_μ til henholdsvis feltene ϕ og A^μ ?
- d) Finn Euler-Lagrange ligningene for A^μ og ϕ .
- e) Vis at man kan gjøre en gauge-transformasjon slik at ϕ -feltet elimineres fullstendig fra Lagrangetettheten (1). Vis at bevegelsesligningen for A^μ i dette tilfellet kan reduseres til Klein-Gordon ligningen,

$$(\square + M^2) A^\mu = 0, \quad (2)$$

og finn M^2 uttrykt ved parametrene i Lagrangetettheten.

- f) Vi antar nå at Lagrangetettheten (1) definerer en modell i D rom-tid dimensjoner, slik at virkningen $S = \int d^D x \mathcal{L}$ er dimensjonsløs. Hvilke massedimensjoner har da feltene A_μ og ϕ ? Og parametrene e^2 og κ^2 ?
- g) Anta nå at $D = 2$, dvs at $x = (t, z)$. Finn i dette tilfellet Fourier-utviklingen av feltet $A^\mu(x)$, uttrykt ved bl.a. kreasjons- og annihilasjons-operatorer og polarisasjonsvektorer ($a^\dagger(k)$, $a(k)$, $e^\mu(k)$).

1 Sammenheng mellom amplitude $\mathcal{M}_{fi}$ og tverrsnitt σ

$$d\sigma = \frac{|\mathcal{M}_{fi}|^2}{4\sqrt{(p_1 \cdot p_2)^2 - m_1^2 m_2^2}} (2\pi)^4 \delta^{(4)}(p_1 + p_2 - \sum_f p'_f) \prod_{f=1}^n \frac{d^3 p'_f}{(2\pi)^3 2E'_f} \quad (3)$$

$$d\sigma = \frac{1}{64\pi^2 (p_1 + p_2)^2} \frac{|\mathbf{p}_f|}{|\mathbf{p}_i|} |\mathcal{M}_{fi}|^2 d\Omega \quad \text{for } n = 2 \text{ i massesenter systemet} \quad (4)$$

2 Noen Feynmanregler for $-i\mathcal{M}_{fi}$:

1. Utgående partikler			2. Innkommende partikler		
Type partikler	Grafisk symbol	Algebraisk uttrykk	Type partikler	Grafisk symbol	Algebraisk uttrykk
$e^-, \mu^-, \dots$		$\bar{u}(p, s)$	$e^-, \mu^-, \dots$		$u(p, s)$
$e^+, \mu^+, \dots$		$v(p, s)$	$e^+, \mu^+, \dots$		$\bar{v}(p, s)$
γ (foton)		$e_\mu(k, r)^*$	γ (foton)		$e_\mu(k, r)$
Uladet spinn-0		1	Uladet spinn-0		1

3. Propagatorer			4. Vekselvirkningsknuter		
Type partikler	Grafisk symbol	Algebraisk uttrykk	V.virkning $\mathcal{L}_{int}$	Grafisk symbol	Algebraisk uttrykk
$e^\pm, \mu^\pm, \dots$		$\frac{i(\not{p} + m)}{p^2 - m^2 + i\epsilon}$	$e\bar{\psi}\gamma^\mu\psi A_\mu$		$ie\gamma^\mu$
γ (foton)		$\frac{-i\eta_{\mu\nu}}{k^2 + i\epsilon}$	$-\frac{1}{3!}\mu\varphi^3$		$-i\mu$
Uladet spinn-0		$\frac{i}{k^2 - m^2 + i\epsilon}$	$-\frac{1}{4!}\lambda\varphi^4$		$-i\lambda$

- i) Konservering av firer-impuls i hver knute.
- ii) Integrasjon $\int \frac{d^4 q}{(2\pi)^4}$ over hver ubestemt impuls.
- iii) Faktor -1 for hver lukket fermionsløyfe.
- iv) Relativt minustegn mellom diagrammer som adskiller seg ved ombytte av to fermioner.
- v) Kombinatorisk faktor $1/S$, der S er diagrammets symmetritall.

3 Noen fullstendighetsrelasjoner

Dirac partikler, Dirac antipartikler, og fotoner

$$\sum_{s=1}^2 u(p, s) \bar{u}(p, s) = \not{p} + m, \quad \sum_{s=1}^2 v(p, s) \bar{v}(p, s) = \not{p} - m \quad (5)$$

$$\sum_{r=1}^2 e_\mu(k, r) e_\nu^*(k, r) = -\eta_{\mu\nu} + \text{irrelevante ledd} \quad (6)$$

4 Dirac's γ -matriser

4.1 Standardrepresentasjonen

$$\gamma^0 = \begin{pmatrix} I & 0 \\ 0 & -I \end{pmatrix}, \quad \vec{\gamma} = \begin{pmatrix} 0 & \boldsymbol{\sigma} \\ -\boldsymbol{\sigma} & 0 \end{pmatrix}, \quad (7)$$

der I er en 2×2 enhetsmatrise, og $\boldsymbol{\sigma}$ er Pauli-matrisene,

$$\sigma^1 \equiv \sigma^x = \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 0 \end{pmatrix}, \quad \sigma^2 \equiv \sigma^y = \begin{pmatrix} 0 & -i \\ i & 0 \end{pmatrix}, \quad \sigma^3 \equiv \sigma^z = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & -1 \end{pmatrix}. \quad (8)$$

som oppfyller den algebraiske relasjonen

$$\sigma^i \sigma^j = \delta^{ij} + i\varepsilon^{ijk} \sigma^k, \text{ dvs. at } (\boldsymbol{\sigma} \cdot \mathbf{a})(\boldsymbol{\sigma} \cdot \mathbf{b}) = \mathbf{a} \cdot \mathbf{b} + i\boldsymbol{\sigma} \cdot (\mathbf{a} \times \mathbf{b}) \quad (9)$$

4.2 Algebraiske relasjoner

$$\{\gamma^\mu, \gamma^\nu\} = 2\eta^{\mu\nu} \implies \not{p}\not{p} = p^2 \quad (10)$$

$$\gamma^\mu \gamma^\nu \gamma_\mu = -2\gamma^\nu \implies \gamma_\mu \not{p} \gamma^\mu = -2\not{p} \quad (11)$$

$$\gamma^\mu \gamma^\nu \gamma^\lambda \gamma_\mu = 4\eta^{\nu\lambda} \implies \gamma_\mu \not{p} \not{q} \gamma^\mu = 4(pq) \quad (12)$$

$$\gamma^\mu \gamma^\nu \gamma^\lambda \gamma^\sigma \gamma_\mu = -2\gamma^\sigma \gamma^\lambda \gamma^\nu \implies \gamma_\mu \not{p} \not{q} \not{r} \gamma^\mu = -2\not{r} \not{q} \not{p} \quad (13)$$

4.3 Noen spor-uttrykk

$$\text{Tr } 1 = 4 \quad (14)$$

$$\text{Tr } \gamma^\mu = 0 \quad (15)$$

$$\text{Tr } \gamma^\mu \gamma^\nu = 4\eta^{\mu\nu} \implies \text{Tr } \not{p} \not{q} = 4(pq) \quad (16)$$

$$\text{Tr } \gamma^\mu \gamma^\nu \gamma^\lambda = 0 \quad (17)$$

$$\text{Tr } \gamma^\mu \gamma^\nu \gamma^\lambda \gamma^\sigma = 4(\eta^{\mu\nu} \eta^{\lambda\sigma} - \eta^{\mu\lambda} \eta^{\nu\sigma} + \eta^{\mu\sigma} \eta^{\nu\lambda}) \quad (18)$$

$$\implies \text{Tr } \not{p} \not{q} \not{r} \not{s} = 4(pq)(rs) - 4(pr)(qs) + 4(ps)(qr)$$